

רומן גארי

חייו ומותו של אָמיל אַז'אר

שעה שאני כותב שורות אלה העולם, כמו הוא ברבע האחרון של המאה, מעמיד לפני הסופר בחריפות גדלה והולכת שאלה שהיא הרת-גורל לכל דרכי ההבעה האמנותית: שאלת חוסר-התכלית. מכל מה שדימתה ושרצתה הספרות להיות – תרומה להתפתחות האדם ולקידומו – לא נשארה אף לא אשליה לירית אחת. לכן ברור לי שדפים אלה ייראו נלעגים כשיצאו לאור, שהרי, בין שארצה ובין שלא ארצה, מעצם העובדה שאני שופך את לבי לפני הדורות הבאים משתמעת ההנחה שהם יכירו במידת-מה בחשיבותן של יצירותי, וביניהן ארבעת הרומנים שכתבתי בשם-העט אָמיל אַז'אר.

ואף-על-פי-כן אני רואה לנכון לומר את דברי, ולו מתוך הכרת-טובה לקוראי, אך גם משום שההרפתקה שהתנסיתי בה היא, חוץ מחריג יחיד – פרשת מקפָרסון שבראשית המאה הי"ט המציא את המשורר אוסיאן האגדי, שאירופה כולה היללה אותו – מקרה שבהיקפו אין לו, למיטב ידיעתי, תקדים בתולדות הספרות.

וכאן אזכיר אפיזודה אחת כדי להוכיח – הוכחה שהיתה אחד הטעמים לנסיון שערכתי, וגם להצלחתו – באיזו מידה יכול סופר להיות שבו ב"פרצוף שהדביקו לו", כפי שהיטיב להגדיר גומברוביץ', "פרצוף" שאין לו שום שייכות ליצירתו ולאישיותו.

כשכתבתי את ה"אז'אר" הראשון, "Gros Câlin" ("גְרוֹ קאָלֵן") עדיין לא ידעתי שאוציא לאור את הרומן בשם בדוי. לכן לא נקטתי שום אמצעי זהירות, וכדרכי השארתי את כתב היד שלי גלוי לעין כול. אחת מידידותי, גב' לינדה נוֹאָל, שביקרה בביתי שבמאיוֹרקה, ראתה על מכתבתי מחברת שחורה, שעל כריכתה רשום היה בבירור שם הספר. לימים, כאשר עורר שמו של אמיל אַז'אר, האלמוני אפוף התעלומה, הד עצום, שכל המעיין בעתוני התקופה יעמוד על שיעורו, כיתתה לשוא גב' נוֹאל רגליה ממקום למקום, ולשוא טענה באזני כול כי רומן גארי הוא מחבר הרומן וכי היא **ראתה**, **ראתה** במו עיניה. איש לא שעה לדבריה. ואולם האשה החביבה לא חשכה כל מאמץ וניסתה להשיב לי את אשר לי! אך, לא וְלֹא, רומן גארי אינו מסוגל לכתוב דבר שכזה, כך, מלה במלה, הכריז באַזְנֵי רוֹבֵר גְאֵלִימָאר מסאי מבריק, שספריו יוצאים לאור ב-N.R.F.*

* Nouvelle Revue Française הוצאת גאלימאר.

ואחר, גם הוא באָזני אותו החבר שכה אהבתיו: "גארי הוא סופר העומד בסוף דרכו. אין זה מתקבל על הדעת." הייתי סופר מסווג, מקוטלג, מוגדר, וזה פטר את המקצוענים מן הצורך להתעמק ביצירתי ולהכירה. שוו בנפשכם, הרי לשם כך צריך לקרוא שוב את ספרי! מה עוד תרצו?!

זאת ידעתי היטב וכל עוד נמשכה הרפתקת-אז'אר – ארבעה ספרים – לא חששתי מעולם שמא יבוא איזה ניתוח ספרותי קל ופשוט ויוציא אותי מאלמוניותי. ואכן לא טעיתי: איש מן המבקרים לא הכיר את קולי ב"גרו קאלן". אף לא אחד ב"כל החיים לפניו".** ואף-על-פי-כן היתה בהם אותה רגישות עצמה כמו ב-"Education Européenne" ("החינוך האירופי"), "Le grand Vétiaire" ("המלתחה הגדולה") ו"הבטחה עם שחר",*** ולעתים קרובות אף אותם המשפטים, אותן הצורות הסגנוניות, אותן הדמויות האנושיות. כל מי שקרא את "La Danse de Genghis Cohn" ("ריקודו של גינגיס כהן") יכול להכיר מיד את מחבר "כל החיים לפניו". כל הבחורים, רעי גיבורו הצעיר של "חרדתו של המלך סלומון",* יצאו היישר מ-"Adieu Gary Cooper" ("היה שלום, גרי קופר"): לני, אחד מגיבורי הרומן, מדבר וחושב בדיוק כמו ז'אנו ב"חרדתו של המלך סלומון" – זאת העיר באזני הנער הוג מוֹרָה, שהיה אז בן שבע-עשרה ותלמיד הכיתה השביעית בבית-הספר התיכון "ויטור דירואי". כל אז'אר כולו מצוי ב-"Tulipe" ("צבעוני"). אך מי מבין "המקצוענים" קרא אותו?

יכולים אתם לשוות בנפשכם את גודל חדוֹתִי, המתוקה שידעתי בחיי כסופר. הייתי עד לדבר שבספרות אינו מתרחש על-פי רוב אלא לאחר מות הסופר: האיש המעוניין איננו עוד, ומכִּיָּן ששוב אינו מפריע לאיש, אפשר לגמול לו כערכו.

רק שנה לאחר הופעת ה"אז'אר" הראשון, כשביקשתי את בן-דודניתי פול פֶּאבלוביץ', לאחר שנתגלתה הקרבה שבינינו, כי ייכנס לזירה כדי לשאת-ולתת עם המו"ל, התחילו החשדות מכִּוֵּנים אלי. הזמתי אותם על-נקלה: ידעתי כי הגברות והאדונים הללו לא יעשו את מלאכתם נאמנה ולא יעיינו בכתובים.

** עם עובד, ספריה לעם, 1978.

*** ספרית פועלים.

* עם עובד, ספריה לעם, 1980.

ואולם רק לאחר שיצא לאור "Pseudo" ("פסבדו") ראיתי ברכה בהעזתי. אף-על-פי שתיארתי את עצמי בספר כמו שהמציאוני אחרים וכל המבקרים הכירוני אפוא בדמותו של "הדוד מאקוט", לא העלה איש מהם בדעתו כי לא פול פאבלוביץ' הוא הממציא את רומן גארי, אלא, להיפך, רומן גארי ממציא את פול פאבלוביץ'. מבקר "ליאכספרס" מר גאלה הודיע, על סמך הדלפה של אדם שמחויב היה בסודיות מקצועית, כי ביצירותיו הקודמות היו לאז'אר "עוזרים", ואני מן-הסתם ביניהם, והוסיף כי אין ספק ש"פסבדו" נכתב בידי אז'אר עצמו ובלי כל עזרה. הספר "הוקא" בחפזה, הכריז המבקר, וביאר כי הסופר הצעיר, שראשו הסתחרר מן התהילה הפתאומית, שילח את "עוזריו", סירב לשמוע לעצותיהם, וכתב את הספר בעצמו וכלאחר-יד. לכן, טען המבקר, אין בספר "הזריזות", "המקצועיות", המצוינות, לדבריו, בשני הרומנים הקודמים, וצביונו "מוקא", חפוז. אבינו שבשמים! אם יש ספר שהוא פרי עבודתו של מקצוען ותיק, הרי זה "פסבדו" – כל הזריזות המקצועית שבו היא בכך שאי-אפשר להבחין בה. שכן, עובדה היא שכתבתי רומן זה, שנושאו החרדה, התבהלה של יצור אנושי צעיר לנוכח החיים שלפניו, מאז מלאו לי עשרים שנה, כותב ומפסיק ושב ומתחיל בלי הרף, גורר אתי דפים מתוכו דרך מלחמות ויבשות, סופות וסערות משחר נעורי ועד גיל-העמידה, עד כי חברי-נעורי פרנסוֹאָה בונדי ורְנָה אֶזִיד הכירו ב"פסבדו", לאחר ארבעים שנה, שני קטעים ששאלתי מספרי "Vin des Morts" ("יין המתים"): האחד על השוטרים-החרקים המרחרחים בבית-בושת; ואחד על ישו, הילד והגפרור – קטעים שקראתי לפנייהם בחדרי בשנת 1936, כשעוד הייתי סטודנט.

למען חובבי הסטיות אוסיף שכדי להיטיב לקטול את אז'אר – שניתנה לו אז עדיפות – הזכיר מר גאלה הנ"ל כי אני, דודו, כתבתי את "הספר היפה": "הבטחה עם שחר". "הספר היפה", שהוא עצמו ביטלו כליל כשיצא לאור...

חוץ מבכמה פרטים, "פסבדו" הוא כל-כולו רומן. דמותו של פול פאבלוביץ', הנְּבֵרוּזוֹת והפסיכוזות שלו, "מצביו הפסיכיאטריים" וכל הטיפולים שטופל הם בדיה גמורה – והועלו על הכתב ללא הסכמתו. כתבתי את הספר בשבועים במחבוא שלי בז'נבה, ואחרי-כן טילפנתי אליו. "המצאתי ברומן פול פאבלוביץ' שלא היה ולא נברא. אחוז טירוף. רציתי לבטא את החרדה והטלתי חרדה זו עליך. חיסלתי את חשבונותי עם עצמי – ליתר דיוק, עם האגדה שהדביקו עלי. גם את עצמי המצאתי מחדש, מאלף עד תו. שתי דמויות של רומן. אתה מסכים? אין צנזורה?"

"אין צנזורה."

אני מעריץ את כוחו הנפשי – המלה האנגלית "Fortitude" הולמת יותר – של בן-דודניתי להסכים להיחשב כ"מופרע".

הפרטים האמתיים היחידים הם אלה ששאבתי ממוצאנו המשותף: למשל, דמותו של אילנה אוסיפוביץ' אוֹבְצ'ינסקי, אחי-אמי וסבו של פול. קטע זה, שנכתב עוד ב-1959, נועד להתפרסם ב"הבטחה עם שחר". הזכרתי זאת בשיחה עם דודניתי, אמו של פול, אך כשהודיתי לפני שאני מספר על אביה בנעימה הומוריסטית, נעלבה. אף אני עצמי הבנתי כי עדיין לא באה השעה לפרסום פרטים מסוימים. לכן השמטתי את הדפים הללו מ"הבטחה עם שחר" וכללתיים ב"אילן-היוחסין" שב"פסבדו". את המידע הדרוש לי בתחום הטיפול התרופתי במחלות-נפש קיבלתי מדוקטור לואי בֶּרְטָאנייה, כשם שלצורך "Clair de Femme" ("אורה של אשה") נעזרתי בענין האפאזיה בדוקטור דוקארן מבית-החולים "סאלפֶּטְרִיֶר".

ההחלטה לפרסם את "גרו קאלן" בשם בדוי וללא ידיעת המו"ל גמלה בי רק לאחר שהשלמתי את כתיבת הספר. חשתי כי אין המוניטין שלי ואמות-המידה שלפיהן בוחנים את יצירתי, "הפרצוף שהדביקו לי", הולמים את עצם אִפְיוֹ של הספר.

כדי לנסות להתחמק כבר נטלתי לי פעמים שם בדוי. פוסקו סיניבֶּאלדי בספר "L'homme a la colombe" ("האיש בעל היונה") – שממנו נמכרו חמש מאות עֶתְקִים – ושֶאֱטָאן בּוֹגָאט בספר "Les têtes de Stéphanie" ("ראשיה של סֶטְפָאניי"), שלא התחיל להימכר אלא לאחר שהודיתי כי אני מחברו.

ידעתי אפוא כי "גרו קאלן", ספרו הראשון של סופר לא-ידוע, לא יימכר הרבה, אך אלמוניותי היתה חשובה לי יותר מכול. לכן לא היה אפשר להכניס בסוד את המוציא-לאור. כתב-היד הגיע אליו מברזיל, תודות לחברי פֶּיֶךְ מישו. המחבר הוא איזה נֶדְ צעיר, שפגש בריו; הוא הסתבך בפלילים, ולכן נבצר ממנו לשוב לצרפת.

חנות-הדעת של ועדת הקוראים בהוצאת גאלימאר היתה פושרת מאוד. רק התלהבותה העקשנית של הקוראת הראשונה – קודם שהובא כתב-היד לפני הועדה הנכבדה – היא ששיכנעה לבסוף את המו"ל, אם לא להוציא את הספר לאור, הרי לפחות להמליץ עליו לפני "מרקיר דה פֶּרְנַס". התלהבותו של מִישֶׁל קוֹרְנוֹ* הכריעה את הכף.

ואולם, מאחר שלא יכול להיתלות באיזה "אילן גבוה", אנוס היה פֶּיֶךְ מישו להסכים לקיצורים. פרק שלם באמצע הספר, כמה משפטים פה-ושם, והפרק האחרון. פרק זה, החלק ה"אֶקְוֹלוֹגִי", היה חשוב בעיני. אך אין ספק כי נימתו ה"חיובית", היותו "נושא-מָסָר" – גיבור הספר, שנהפך לפתן, נישא אל בימת העצרת לשימור הסביבה – לא תאמה את נעימתו הכללית.

* העורך האחראי בהוצאת "מרקיר דה פֶּרְנַס" וסופר בזכות עצמו.

על-כן אני חפץ כי "גרו קאלן" יישאר כמו שהופיע לפני הקוראים במהדורתו הראשונה. אשר לפרק ה"אקולוגי", אפשר יהיה להוציאו לאור לחוד, אם יוסיף הציבור להתעניין ביצירתי.

הספר יצא לאור. לא היו לי שום ציפיות. כל מה שרציתי הוא שאוכל להניח מפעם לפעם את ידי על "גרו קאלן" שלי. בני-האדם זקוקים לידידות.

אשר לביקורת הפריסאית...

כבר דיברו אחרים על "משטר האימה בחוגי הספרות", על הכיתות והמחנות והפלגים, על החברויות ועל הקשרים של שמור לי ואשמור לך, על פרעון החובות ועל חיסול החשבונות, ואיני צריך להאריך בזה. למעשה, הענין אינו בביקורת אלא בפריסאיות. מחוץ לפריס לא תמצא אף שמץ מרדיפת-כוח קטנונית זו. הבה נחלום אפוא על ביזור גם בתחום זה. בארצות-הברית לא ניר-יורק היא החורצת את גורלו של ספר אלא המבקרים בכל הערים, כקטנות כגדולות. ואילו בצרפת אף לא פריס עצמה, אלא הפריסאיות.

יום אחד זכיתי לדף שלם של שבחים בעתון יומי – מדובר היה ברומן שלי "אירופה". כעבור שנה פירסמתי את "Les Enchanteurs" ("עושי הקסמים"). והפעם, באותו העתון עצמו ובחתימתו של אותו "מבקר" עצמו – קטילה ארסית. ניחא. כעבור כמה שבועות או חֲדָשִׁים פגשתי באיש בעת ארוחת-ערב אצל גב' סימון גאלימאר. הוא נראה נבוך.

"ודאי הופתעת מבקרתי הקשה על 'עושי הקסמים'!"

"היום."

"הרי ראית שכתבתי רשימה חיובית מאוד על 'אירופה', ולא הודית לי על כך..."

יפה, לא?

לא ייפלא אפוא כי לאחר חֲנִיּוֹת שכאלו ורבות אחרות התחלתי סולד מפרסום ספרים. חלומי, שסיבות כלכליות לא איפשרו לי להגשימו, היה לכתוב ככל אֶנֶת-נפשי ולא להוציא לאור כלום בימי חיי.

הייתי בביתי ב"סימארון" והנה טילפנה אלי ג'ין סיִבֶּרֶג לבשר לי שהביקורת הסבירה פנים ל"גרו קאלן" עד כדי כך שהשבועון "נוֹבֶּל אובֶּסֶרֶבֶטֶר" הזכיר את שמותיהם של אראגון או רִמון קֶנוֹ כמחברו המשוער של הספר, שכן "הוא בלי ספק פרי-עטו של סופר דגול". ובמהרה אף נודע לי מן העתונים כי אֶמִיל אז'אר אינו אלא חאמיל ראֶז'ה, טרוריסט לבנוני; כי הוא רופא שסרח, עושה הפלות, פושע פלילי – או אפילו מיִשֶׁל קורנו בכבודו ובעצמו: וכי הספר הוא "מוצר קבוצתי". אף פגשתי אשה צעירה, שהיתה לה פרשת-אהבים עם אמיל. לדבריה היה זֵיין גדול. אני מקווה שלא איכזבתיה יותר מדי.

לא היתה לי ברירה אלא לפנות לעורכת-הדין ז'ינל האלימי ולבקשה לשנות את חוזה אז'אר עם "מרקיר דה פֶרְנַס". זה היה חוזה על חמשה ספרים, ואף-על-פי שחתמתי עליו בשם בדוי, הרי כרוֹמֵן גארי התחייבתי על-פיו לחמשה ספרים. בחרתי בעורכת-הדין ז'ינל האלימי הואיל ועברה המקצועי, בתקופת מלחמת-אלג'יריה, נתן איזה חיזוק לשם תאמיל ראז'ה, הטרוריסט הלבנוני, שצץ לו השד יודע איך והתאים מאוד לצרכי.

שמי הוזכר בפעם הראשונה רק כעבור שנה, לאחר שיצא לאור "כל החיים לפניו"; וכאשר נכנס לזירה פול פאבלוביץ' וזהותו נחשפה בידי השבועון "לָה פּוֹאָן" ונתגלתה הקרבה המשפחתית בינינו.

עתה עלי לנסות להסביר את מניעי "העמוקים".

נלאיתי להיות אני עצמי ותו לא. נמאסה עלי הדמות של רומן גארי שהולבשה עלי לצמיתות לפני שלושים שנה, כש"חינוך אירופי" הנחיל תהילת-פתאום לטייס-קרב צעיר וסארטר כתב בכתב-העת "לָה טָאן מוֹדֶרְן": "עוד יעברו שנים אחדות עד שנדע אם 'חינוך אירופי' הוא אמנם הרומן הטוב ביותר שנכתב על המחותרת... שלושים שנה! "הלבישו עלי פרצוף". ייתכן שגם לי היה חלק בזה, בלא יודעין. כך היה קל יותר: הדמות מוכנה ומזומנה ואתה לובש אותה, וזהו. הדבר מנע ממני את הצורך להיחשף. ומעל לפול פעלו כאן הכיסופים לימי הנעורים, להתחלה, לספר הראשון, **להתחלה מחודשת**. להתחיל מחדש, לחיות מחדש, להיות לאחר – זה היה לי הפיתוי הגדול בחיי. על גב ספרי קראתי: "...כמה מסכות חיים מלאות וגדושות... טייס, דיפלומט, סופר... "לא-כלום, אפס, מוץ ברוח, וטעמו של המוחלט על שפתי. לכל מסכות חיי הרשמיות, כביכול, המסוּגָוּת, היו כמה וכמה מסכות-חיים מקבילות, חשאיות יותר, אך רודף-ההרפתקות הזקן שהייתי לא בא מעודו על סיפוקו אף לא באחת מהן. האמת היא שהייתי נגוע באופן חמור בפיתוי הפרוֹטָאִי הקדום ביותר של האדם – בְּצַר ההיכפלות. בולמוס של חיים, בכל צורותיהם ובכל האפשרויות הגנוזות בהם, שכל טעימה חדשה מהם אך הגבירה אותו. דחפִי, שהיו בו-זמניים וסותרים תמיד, דחפוני בלי הרף בכל הכיוונים, ורק תודות למין ולרומן – אמצעי מופלא להתגלמות מתחדשת שוב ושוב – עלה בידי, כך נדמה לי, להחזיק מעמד מבחינת האיזון הנפשי. לעצמי הייתי תמיד אָחֵר. וכל פעם שנתקלתי בדבר קבוע: בְּנִי, איזו אהבה, כלבי סנדי, נתקשרתי בלב-ונפש לגורם היציב הזה.

בהקשר פסיכולוגי כזה אולי קל יותר משסברתי תחילה להסביר את בואו של אמיל אז'אר לעולם, את חייו הקצרים ואת מותו.

זו לידה חדשה. אתחיל מבראשית. הפול ניתן לי בשנית. טיפחתי בי את האשליה המושלמת שבראתי את עצמי שוב, במו ידי.

והלום הרומן הטוטלי, הגיבור והסופר גם יחד, שדנתי בו באריכות כה רבה במסתי " Pour Sganarelle " ("בעד סגאנארל"), היה פתאום בהישג-ידי. ומאחר שבו-בזמן הוספתי לפרסם עוד רומנים בשם רומן גארי, היתה הכפילות מושלמת. בכך הזמתי את שם ספרי " Au-delà de cette limite votre ticket n'est plus valable " ("מכאן ואילך אין כרטיסך תקף", ניצחתי את סלידתי הישנה מגבולות ומכל מה שהוא "אחת ולתמיד").

אלה שעוד ימצאו בזה ענין כיום, לאחר שהפול תם ונשלם מכבר, לא יתקשו לשחזר, על-פי עתוני התקופה, את שיעור הסקרנות, ההתלהבות, הרעש והרגשה שאפפו את שמו של אמיל אז'אר כשיצא לאור "כל החיים לפניו". ואני, שמבחינה מסוימת שוב יצאתי לאויר העולם, אלמוני ונחבא אל הכלים, השקפתי כצופה על חיי השניים. תחילה קראתי את ה"אז'אר" השני בשם " La Tendresse des pierres " ("עדנת האבנים") כי שכחתי לגמרי שהשתמשתי בשם הזה בספר "היה שלום, גרי קופר". אך אני פאבלוביץ' העירה לי על כך. חששתי שהפול אבוד. כדי לטשטש את העקבות הזכרתי הסחת-דעת זו, בשינויים המתאימים, ברומן "פסבדו".

ואז נתחוויר לי שלא נותר לי אלא לעשות עוד צעד אחד כדי להגשים את "הרומן הטוטלי", שדנתי בו ב-450 עמודי "בעד סגאנארל". להרחיק עוד קצת בבדיה ולהפיח רוח-חיים ב"פיקארו" זה, שהוא גיבור ספרותי וסופר גם יחד, כמו שתיארתי במסתי. אף נדמה לי שאם יופיע הופעה חטופה אמיל אז'אר בשר-ודם ומיד ישוב וייעלם במסתריו, אבסס את המיתוס ואפריך סופית של חשד בקיומו של "סופר דגול שרוי באפילה", שהעתונות חיפשה אחריו כמיטב יכלתה, וכך אוכל להמשיך בנחת את יצירתי ה"אז'ארית" ולצחוק ביני לביני. לכן ביקשתי מפול פאבלוביץ', שהיה לו ה"פרצוף" המתאים, לגלם זמן-מה את תפקיד הסופר, ואף לבדות לו איזו ביוגרפיה דמיונית ולהקפיד על אלמוניות מוחלטת, ואחרי-כן לשוב ולהיעלם. ואולם הוא שצריך להסביר ביום-מן-הימים, אם יראה לנכון, מדוע מסר בראיון לכתב "לה מונד" בקופנהאגן את קורות-חיי האמתיות, ומדוע, למרות התנגדותי, נתן את תצלומו לעתונות. למן אותו רגע חדלה הדמות המיתולוגית החשובה לי כל-כך להתקיים, ואת מקומה תפס פול פאבלוביץ'. זהותו נתגלתה בלי קושי והקרבה בינינו נחשפה. התגוננתי כשד משחת, פירסמתי הכחות על-גבי הכחות, ניצלתי עד תום את זכותי להגן על אלמוניותי, ולבסוף עלה בידי לשכנע את הפול, אולי גם מפני שכבר ראו אותי די והותר וזקוקים היו ל"חדש". כדי להיטיב ולהגן על עצמי בדיתי ב"פסבדו" פול פאבלוביץ' "אוטוביוגרפיי", וכך עלה בידי לכתוב את רומן-החרדה, שחלמתי עליו מאז היותי בן עשרים, מאז

"יין המתים". אך ידעתי כי סופו של אז'יאר קרב. כבר כתבתי שבעים עמודים מ"חרדתו של המלך סלומון", אך הנחתי אותם הצדה ולא שבתו אליו אלא כעבור שנים, מתוך דחף היצירה שהוא חזק מכל אבדן תקנה.

ודאי יהיו מי שיתהו מדוע התפתיתי לסתום את המעיין שהוסיף להקר בי רעיונות ונושאים? איזו שאלה! מפני שבעוני נחמסתי. עתה חווה אחר את הפנטאזמה שלי במקומי. כשקרא אז'יאר בשר וגידים, שם קץ לקיומו המיתולוגי. היפוך צודק: עתה נחלם החלום על חשבונני... פול פאבלוביץ' הלם את הדמות. מראהו ה"אז'יארי" עד מאוד, פקחותו ומזגו הצליחו, למרות הרציות הברורות, להסיט את תשומת-הלב ממני ולשכנע.

לאמתו של דבר איני סבור ש"היכפלות" היא אמנם אפשרית. שרשי היצירות עמוקים מדי והסתעפויותיהם, נראות מגוננות ושונות עד מאוד זו מזו, לא תעמודנה במבחן רציני של מה שכינו לפנינו "ניתוח ספרותי". למשל, שעה שהכנתי אסופה של סיפורי הקצרים, נתקלתי במקרה בסיפור שנדפס באפריל 1971 בעתון "פרנס סואר":

וכשמדברים על הגיל... ידידי דון מיגל דה מונטויה חי בטולדו, בצל האלקאזאר, באחת הסמטאות הצרות שלפנים הידהדו בהן צעדי אָל גֶרְקוֹ. דון מיגל בן תשעים ושש. זה יוכל שנים ומחצית היובל הוא מגלף כלי שח-מט ופסלוני דון קישוט – מגדלי-אֵיִפֶל של תעשיית המזכרות לתיירים בספרד. אני מצהיר בהן צדק קבל עם ועדה, כי מעודי לא פגשתי אדם אופטימי כדון מיגל... מדי חודש בחדשו, בשנת התשעים ושש לחייו, הוא הולך אל מגדת-עתידות נודעת כדי שתצפה לו את עתידו בכדור-ברזל... שוחחתי עם האשה לאחר אחד הביקורים האלה. אך בקושי כבשה את דמעותיה.

"וכי מה אתה רוצה שאצפה לו, בגילו? אהבה חדשה? כסף? עושר ואושר?"

"מדוע אינך אומרת לו את האמת, גברתי? מדוע לא תגידי לו שאינך רואה מאומה?"

ביום ראשון שעבר נסעתי לטולדו, אל דון מיגל, הדומה לאחד הדון-קישוטים שאת פניו גילף יותר ממאה וחמישים אלף פעם בשנות חייו... זה עתה שב ממגדת-העתידות. ילדיו ונכדיו וניניו נראו כהלומי רעם, אך דון מיגל, שישב על מזונת-עור ירוקה וחדשה בתכלית, שזה עתה קנה לו, היה שמח וטוב-לב.

"מסתבר שצפוי לי מסע ארוך," אמר לי...

כך בדיוק הוא פרק 15, שבו הולך אדון סלומון אל מגדת-עתידות!

אגב, התחילו בודקים אותי בשבע עינים. שהרי קיימת לא רק הביקורת הפריסאית, אשר לא תבזבז את זמנה על עיון קפדני בכתביו של סופר, קיימים גם כל אלה שיש להם פנאי לקרוא ואינם מסתפקים ברפרוף שטחי על-פני האקטואליה.

יום אחד קיבלתי לשיחה עתונאית צעירה ויפה מ"פארי-מאץ", לור בולֶה שמה. מדובר היה בתצלומים אחדים ובראיון בענין "אורה של אשה". לאחר השיחה הוכיחה לי האשה הצעירה והביישנית לכאורה באופן פשוט ומבריק כי רוֹמָן גארי ואָמיל אז'אר חד הם. הניתוח הספרותי שעשתה היה קצר וקולע. היא פתחה בפזמון החוזר "אני נקשר בנקל" שמצאה הן ב"גרו קאלן" הן ב"הבטחה עם שחר".

אחר-כך המשיכה בקור-רוח שאין לערערו :

"המשפט שאומרת גברת רוֹזָה שהביקורת חזרה עליו פעמים רבות כל-כך : 'אין צורך בסיבות בשביל לפחד', כבר השתמשת בו ב-'La Tête coupable' ('הראש האשם'), שם אומר מֵתִיָה : 'ממתי זה צריך סיבה בשביל לפחד?'"

... פתאום נזכרתי כי את המשפט הארור הזה גם אומרת הדמות שגילם ז'ן פֶּרֶז כלפון, בסרט

"הצפּרים באות למות בפּרו".

לא הנדתי עפעף. היתה לי שיטת הגנה מוכנה ומזומנה. כבר השתמשתי בה כדי להפריך את הרֵאָיָה שהביאה לי מורה לצרפתית צעירה, ז'ֵנֶבֶבֶב בֶּאלְמֶס שמה, בתה של חברת-נעורים. היא העירה לי כי היחסים בין מומו לגברת רוֹזָה ב"כל החיים לפניו", היחסים בין לוק מֵאתֵיָה הצעיר לתיאֹוֹ וְאֵנְדְרֵפוֹט האומלל ב"המלתחה הגדולה" ויחסי שלי עם אמי ב"הבטחה עם שחר" דומים לחלוטין. כל זמן ארוחת-הצהרים, שכיבדתי בה, לא חדלה להעלות לפני נקודות דמיון בנושאים ובפרטים, בין שני הספרים, וזאת עד כדי "טיקים" של סגנון.

שיחקתי את דמות הסופר הגאה, המשכנעת תמיד.

"כמובן", אמרתי. "איש לא השגיח באיזו מידה מושפע אז'אר ממני. בנקודות שציננת בצדק רב

אפשר לדבר אפילו על גניבה ספרותית של ממש. מילא, הוא סופר צעיר ואין בכוונתי למחות.

ובדרך כלל, אין מדגישים די הצורך את השפעת יצירתי על הסופרים הצעירים. אני מאושר על כך ששמת לב..."

עיניה היפות של לור בולה בחנו אותי בקפידה. אני מקווה שעד שייצאו דפים אלה לאור כבר

תגשים את שאיפתה : להיות לכתבת בכירה. במשך כל שיחתנו הייתי מאוהב בה עד טירוף. אני

נקשר בנקל.

איני סבור כי הלכה שולל. איני חושב שחסה עלי, מתוך חביבות גרידא...

ההערות האלה התחילו יורדות עלי מכל עבר. מורה לצרפתית בדימוס, מר גורדיה, העיר לי כי הפטיש של מומו, "המטריה ארתור", כבר שימש את ז'וז'יט הקטנה ב"המלתחה הגדולה"... וכי כל אזיאר כולו מצוי ב"ריקודו של גינגיס כהן", לרבות "החור היהודי", המשמש כאן באותו תפקיד עצמו כב"כל החיים לפניו"... וכי הקטע ברומן ההוא, שבו מוסר מומו את כלבו לגברת עשירה, כדי שיזכה לחיים מאושרים יותר מחייו שלו, אינו אלא "חזרה" מדויקת של אותם הדפים ב"המלתחה הגדולה" שבהם נותן לוק את כלבו לחייל אמריקני, כדי שהלה יקחהו עמו אל הארץ הטובה...

גם על כך השבתי כי אֵל לנו לכעוס יותר מדי על סופר צעיר...

"הלא תבין, אדוני, שאך טבעי הוא שסופר בדרגתי משפיע על הצעירים..."

אוכל להביא עוד קטעים רבים שהדמיון ביניהם לא היה יכול להיעלם מעיניו של בעל-מקצוע

אמתי. לרבות הפְּתָן "גרו קאלן", שמופיע בשם "פיט החונק" בסיפורי האוטוביוגרפי "Chien

Blanc" ("כלב לבן")... קשרתי ידידות עמו בלוס-אנג'לס. די היה לקרוא...

אין בדעתי לפרש כאן את יצירתי – יש לי ענינים אחרים לעסוק בהם, ימים רבים אחרי מותי. לא אוסיף אלא זאת, שבני דִּיגו, שהיה אז בן שלש-עשרה, קרא את "כל החיים לפניו" והבין: מומו וגברת רוזה הם הוא והאומנת הספרדיה הזקנה שלו, אוגניה מונוס לאקאסטה, שהשפיעה עליו חיבה כה רבה. חולה היתה בדלקת-ורידים שפגעה ברגליה, אך לא חדלה לעלות ולרדת במדרגות מדירת בני לדירת שלי. גם היא, כמאדאם רוזה, "הגיעה לה מעלית".

אף ששני הספרים "Les Racines du Ciel" ("שרשי השמים") ו"גרו קאלן" אולי נראים שונים עד מאוד זה מזה, הם אינם אלא זעקת-בדידות אחת. "בני-האדם זקוקים לידידות", אומר מוֹרְל ("שרשי השמים") ואילו קוֹזֶן סופו שהא מתגלגל ביצור שכוח-אֵל כפתן, אך הן ב"שרשי השמים" הן ב"גרו קאלן" מועלית בראש-וראשונה הבעיה של "הגנת הטבע" במובן של האחוה האנושית, כדי שלא יהיו עוד אנשים מבוזים ומושפלים...

עתה לא נותר לי עוד אלא לומר משהו על "פרס גונקור השני" שלי, הפרס שהוענק ל"כל החיים לפניו". כשיצא לאור "גרו קאלן" עמד הספר בראש רשימת המועמדים ל"פרס תיאופראסט רְנודו". ואני מתוך חשש שהפרסום יפגע באלמוניותי, הסרתי את מועמדותי במכתב שנשלח, כביכול, מברזיל, ונמסר לחברי ועדת הפרס ולבית-ההוצאה "מרקיר דה פֶּרְנַס". אך מִיֵּד התחרטתי על המעשה. קצצתי לספרי את כנפיו. על "גרו קאלן" שלי, שהיה זקוק כל-כך לידידות, גזרתי בדידות. כעבור שנה, כשדובר ב"פרס גונקור", כבר נודעה ברבים קרבותי המשפחתית ל"אזיאר", ולא יכולתי לחזור על אותו הטכסיס בלא שיחשדו בסיבה: שכבר קיבלתי את "פרס גונקור" על

ספרי "שרשי השמים". אך את הטעם המכריע שבגללו לא נקפתי אצבע בענין זה, אולי אפשר למצות במלים: מה אֶכפת לך, שיהיה.

רק במצוֹתה התקיפה של עורכת-הדין ז'ינֶל האלימי ביקשתי מפול פאבלוביץ' ש"ידחה" את הפרס.

למקורבי אני חב תודה מקרב-לב. רבים מהם ידעו את הסוד ושמרוהו עד הסוף. ראשית, מארטין קאָרָה, שהיתה מזכירתו והיא שהכתבתי לה את כל ספרי אז'אר או שהעתיקה אותם מכתב-יד. פֶּר מישו, כמובן, ובנו פיליפ. ידידי-נעורי רָנָה, רוֹז'יה וסילביה אַז'יד. ג'ין סיברג, מי שהיתה אשתי, ובעלה דניס בָּרִי. וכמובן, אלה ששמרו על הסודיות המקצועית ושבידיהם הופקדו כתבי-היד והמסמכים הרשמיים: עורך-הדין איש ז'נבה שארל-אנדֶרָה ז'ינו, עורכי-הדין סידני דיוויס ורוברט לאנץ בניו-יורק, עורך-הדין אַריגי, שזה היה אחד מ"תיקיו" האחרונים, ועוזרו הצעיר, עורך-הדין רֶפִיקָה. בני דֶּגוּ, שלמרות גילו הצעיר הסתפק בקריצה בעת תכנית טלביזיה, כשמבקר הספרות של "ליר" קטל את יצירתו של גארי, שהגנה עליה ז'נבֶּב דורמאן, ואחר-כך קרא בלהט: "הא! אז'אר, הנה זה כשרון אֶמְתִּי!"

היו רגעים מבדחים. למשל, כשדרש ממני פול פאבלוביץ' את כתבי-היד, כדי שלא יהיה נתון לחסדי, ואני לא מסרתי לו אלא את הטיוטות הראשונות, וגם אותן רק לאחר שצילמתיו, כדי שלא אהיה נתון לחסדיו. המעמד שבו ארזה ג'ין סיברג את כתבי-היד הללו ואני נשאתים זה אחר זה אל הכספת כמו נכתב בידי קורטֶלין.

וההדים שהגיעו לאזני מארוחות-הערב של כל המי-ומי, שם נדו לרוֹמָן גארי המסכן, שהוא מן הסתם עצוב קצת ומתקנא קצת בעלייתו המסחררת של דודנו אמיל אז'אר אל מרומי הספרות, שעה שהוא עצמו כבר הודה בשקיעתו בספר "מכאן ואילך אין כרטיסך תקף"...

השתעשעתי כהוגן. תודה ולהתראות.

רומן גארי

21 במארס 1979